

SZENT ISTVÁN EGYETEM

GAZDÁLKODÁS ÉS SZERVEZÉSTUDOMÁNYOK DOKTORI ISKOLA

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

**A TÁMOGATÁSOK ÉS A LIKVIDITÁS
ÖSSZEFÜGGÉSEINEK VIZSGÁLATA A BÉKÉS MEGYEI
MEZŐGAZDASÁGI VÁLLALKOZÁSOKRA**

Készítette: Kelle Veronika

**Témavezető:
Dr. habil Takács István
egyetemi docens**

**Gödöllő
2011**

A doktori iskola

megnevezése: Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola

tudományága: gazdálkodás- és szervezéstudományok

vezetője: Dr. habil Szűcs István
egyetemi tanár
MTA doktora, közgazdaságtudomány
Szent István Egyetem
Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar
Közgazdaságtudományi és Módszertani Intézet

témavezető: Dr. habil Takács István
egyetemi docens
PhD, közgazdaságtudomány
Károly Róbert Főiskola
Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar
Vállalatgazdaságtan Tanszék

.....
Az iskolavezető jóváhagyása

.....
A témavezető jóváhagyása

TARTALOMJEGYZÉK

1. BEVEZETÉS	4
1.1. A TÉMA AKTUALITÁSA, JELENTŐSÉGE.....	4
1.2. A KUTATÁS ELŐZMÉNYEI	5
1.3. CÉLKITŰZÉSEK	5
2. ANYAG ÉS MÓDSZER	7
2.1. A KUTATÁS HIPOTÉZISEI	7
2.2. A VIZSGÁLAT ANYAGA ÉS TÁRGYA	7
2.3. A VIZSGÁLATOK SORÁN ALKALMAZOTT MÓDSZEREK	9
2.3.1. Kérdőíves felmérés	9
2.3.2. Korrelációanalízis.....	9
2.3.3. Főkomponens elemzés	10
2.3.4. Klaszteranalízis	10
2.3.5. Mélyinterjú	11
3. EREDMÉNYEK	12
3.1. A MEZŐGAZDASÁG ALAKULÁSÁNAK TENDENCIÁI BÉKÉS MEGYÉBEN A RENDSZERVÁLTÁSTÓL NAPJAINKIG	12
3.2. A MEZŐGAZDASÁGI TÁMOGATÁSOK ÉS A KEDVEZMÉNYES HITELKONSTRUKCIÓK SZEREPÉNEK VIZSGÁLATA BÉKÉS MEGYÉBEN	12
3.2.1. A tőkepótló hitel és az Európa hitel felvétel intenzitásának vizsgálata.....	12
3.2.2. A támogatások és a hitelek szerepének feltárása kérdőíves felmérés segítségével	13
3.2.3. A nemzeti és az uniós támogatások igénybevételének intenzitásának és a pályázatok sikerességének vizsgálata.....	13
3.3. TÁMOGATÁSOK HATÁSÁNAK VIZSGÁLATA A BÉKÉS MEGYEI MEZŐGAZDASÁGI VÁLLALKOZÁSOK LIKVIDITÁSÁRA, JÖVEDELMEZŐSÉGÉRE	15
3.3.1. A likviditás, a jövedelmezőség és a támogatási szint tendenciáinak vizsgálata.....	15
3.3.2. A likviditás, a jövedelmezőség és a támogatások összefüggésének vizsgálata többváltozós statisztikai módszerek segítségével	16
3.3.2.1. Korrelációanalízis.....	16
3.3.2.2. Főkomponens elemzés és klaszteranalízis	18
3.4. BANKOK TAPASZTALATAINAK FELMÉRÉSE MÉLYINTERJÚVAL	20
4. ÚJ ÉS ÚJSZERŰ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK	21
4.1. VIZSGÁLATAIM SORÁN AZ ALÁBBI ÚJ VAGY ÚJSZERŰ EREDMÉNYEKRE JUTOTTAM.....	21
4.2. A KUTATÁS HIPOTÉZISEINEK TELJESÜLÉSE.....	21
5. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK	24
6. ÖSSZEFOGLALÁS	27
7. PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉK	29

1. BEVEZETÉS

1.1. A téma aktualitása, jelentősége

Dél-Alföld régió (Bács-Kiskun, Békés, Csongrád megye) sajátos helyzetben van. Ez a három megye Magyarország délkeleti határán található, az ország területének 20%-át foglalja el. Földrajzi helyzete miatt, az ország EU csatlakozása után, egyben az Unió délkeleti határa is lett. A régió földterületének meghatározó része szántó, az itt termesztett szántóföldi növények termésmennyisége alapján joggal tekinthető az ország „éléskamrájának”. A régióon belül Békés megye a kedvező földrajzi adottságoknak és a jó minőségű földnek köszönhetően átlag feletti mezőgazdasági potenciállal rendelkezik. A mezőgazdaság súlyát tükrözi a munkaerő szerkezetben elfoglalt helye, a mezőgazdaságilag megművelhető terület magas aránya, a kitűnő minőségű termőföld, valamint a nemzetközi viszonylatban is versenyképes élelmiszergazdaság. A megye lakosságának háromtizede, országosan ennél kisebb hányada, egyötöde áll valamilyen kapcsolatban a mezőgazdasági tevékenységgel, termeléssel, a gabonatermelésnek, a sertés-, szarvasmarha- és baromfitartásnak évszázados hagyományai vannak.

Békés megyében rendkívül meghatározó szerepe van a mezőgazdaságnak, így különösen nagy figyelmet érdemel problémáinak megoldása is. Az 1990-es években és Magyarország EU csatlakozását megelőző években számos probléma nehezítette a megye agrárgazdaságát: a mezőgazdasági vállalkozók hitelhez jutási nehézségei, az agrártámogatások igénylési módjának problémái, a támogatáshoz jutás nehezen teljesíthető feltételei, a túlzott adminisztráció, illetve a mezőgazdasággal foglalkozók számának csökkenése, melynek egyik fő oka az ágazatban elérhető alacsony jövedelem.

Általános tapasztalatként említhető, hogy a mezőgazdasági vállalkozások jövedelmezősége Magyarországon alacsony, a szektor támogatottsági igénye magas. A rendszerváltás következtében bekövetkezett változások (a privatizáció választott módja, a privatizáció következtében kialakult erősen tagolt üzemszerkezet, a nagyszámú törpe- és kisüzem létrejötte) kedvezőtlen hatással voltak a mezőgazdaságra, mely nehezen tudta csak kiheverni a rendszerváltás okozta visszaesést, legfőképp a termelésben.

Az 1990-es években a mezőgazdasági kis- és középvállalkozások egyik legsúlyosabb problémája az alulfinanszírozottság, illetve a nem megfelelő tőkeellátottság volt. Magyarországon 1995-1996-ban megindult egy program a tőke pótlására, az állam hitelkeretet teremtett, a termelőknek azonban komoly gondot jelentett a hitel visszafizetése, így a garanciákat meghosszabbították. Mivel a mezőgazdasági tevékenység általában hosszabb távú beruházást igényel, így rendkívül fontos szerep jut az éven túli hiteleknek. Ezek közül véleményem szerint a mezőgazdasági termelők számára az egyik legcélravezetőbb és legmegfelelőbb hitelfajta volt az 1990-es évek második felében bevezetett tőkepótló hitelkonstrukció, mely lehetővé tette a gazdálkodók számára a forgótőke feltöltést, a működéshez szükséges likviditás biztosítását.

A gazdálkodók pénzügyi helyzetének javításában, beruházásainak és forgóeszköz finanszírozásának megvalósításában, valamint jövedelmezőségük, likviditásuk javításában rendkívül fontos szerep jut az állami támogatásoknak, a kedvező hitelkonstrukcióknak, az európai uniós forrásoknak. Magyarország Európai Unióhoz való csatlakozásával a magyar mezőgazdaság számára is új fejezet kezdődött, részesei lettünk az EU Közös

Agrárpolitikájának (KAP). Ezzel együtt jelentős támogatási források nyíltak meg az agrárium és a vidék számára beruházás, fejlesztés, jövedelmezőség javításának céljára, ugyanakkor az új feltételekhez való alkalmazkodás, a követelményeknek való megfelelés komoly kihívást jelentett minden érintettnek. Az EU támogatások elnyeréséhez nélkülözhetetlen a szokatlanul aprólékos szabályozás ismerete, az igénylések, pályázatok elkészítésében való jártasság, valamint tájékozottság a szerteágazó támogatási lehetőségek körében.

1.2. A kutatás előzményei

Korábbi kutatásaim során az agrárhitelezés tapasztalatait vizsgáltam a Kereskedelmi és Hitelbank Zrt. békéscsabai fiókjánál, különös tekintettel Békés megye mezőgazdaságának jelentőségére, az agrárium finanszírozási problémáira, valamint az állami támogatások szerepére, formáira. A kutatás időszakában (2000-2001) a Kereskedelmi és Hitelbank Rt. keretén belül elemeztem a Bank hitel- és hiteljellegű termékeit, különös tekintettel az éven túli lejáratú forgóeszközhitelre, illetve az ehhez kapcsolódó speciális hitelgarancia feltételekre, vizsgáltam a mezőgazdasági hitelek fajtáit, a kamattámogatásokat, illetve a hitelképességet hitelgarancia nyújtásával növelő, a főként kis- és középvállalkozások fedezethiányának kiküszöbölésében fontos szerepet játszó Agrár-Vállalkozási Hitelgarancia Alapítvány jelentőségét, működését, valamint elemeztem a Bank egyik egyéni vállalkozóként hitelt felvevő ügyfelének tőkepótló hitelkérelmének lebonyolítását, tapasztalatait.

A korábbi kutatások számos problémát vetettek fel mind a mezőgazdaság, mind az agrárfinanszírozás, a banki hitelhez kapcsolódó támogatások helyzetét illetően, példaként említhető az ágazat alacsony jövedelmezősége, a hitelbiztosítékok, a magas banki fedezetek, a támogatások igénylési módja, a gazdálkodók nem kielégítő információval való ellátása, tájékoztatása és a túlzott adminisztráció. A vizsgálatok során arra a következtetésre jutottam, hogy az agrárhitelezésben a legsúlyosabb gondot a vállalkozások nagy mértékű tőkehiánya jelentette. Többek között ezért kapott jelentős hangsúlyt a tőke pótlása, a kedvezményes tőkepótló hitelkonstrukciók kidolgozása, a kormányzat szerepvállalása az agrárhitelezésben. Annál is inkább, mert az agráriummal kapcsolatos átgondolatlan politika, az agrárhitelek rendezetlen sorsa, az ágazat támogatására nem elegendő költségvetési források, a minisztérium szinte naponta változó koncepciója a bankokat egyre bizalmatlanabbá tette az agrárium finanszírozása terén. A mezőgazdasági vállalkozások hitelhez jutási esélyeit illetően arra a következtetésre jutottam, hogy sokkal nagyobb hangsúlyt kell fektetni a gazdálkodók alaposabb tájékoztatására, mind a pályázatok, mind a támogatások terén a szaktanácsadási hálózat fejlesztése és a gazdálkodók számára is könnyen elérhető információközlés (média, folyóiratok, kiadványok stb.) által. A bankok számára a megoldást a hitelek átminősítésében, a kockázatok felülvizsgálatában láttam.

Az azóta eltelt közel egy évtizedben számos változás történt Magyarországon a mezőgazdaság finanszírozása és támogatása területén, melyek arra készítettek, hogy a továbbiakban is e témában folytassak kutatásokat, alaposabb, mélyebb vizsgálatok elvégzésével, összefüggések feltárásával, a hitelezés tapasztalatait kiegészítve az agrárium támogatási lehetőségeivel, a támogatások jövedelmezőségre, likviditásra gyakorolt hatásának elemzésével.

1.3. Célkitűzések

Kutatásom során békés megyei mezőgazdasági kis- és középvállalkozások adatait, mutatóit felhasználva, különböző módszerek segítségével elemeztem a gazdaságok likviditási, jövedelmezőségi helyzetét, tőkeszerkezetét, a hitelek, támogatások igénybevételét, valamint

hatását a vállalkozások likviditási és jövedelmezőségi helyzetére. A disszertációban az uniós és a nemzeti támogatásokkal (fejlesztési támogatásokkal bővebben, termelési támogatásokkal szűkebben), valamint a gazdálkodók számára fontos kedvezményes hitelkonstrukciókkal foglalkoztam. Mivel egy nagyobb egység, régió elemzése a régió megyéinek eltérő mezőgazdasági adatai, szerkezete miatt esetleg torzíthatta volna a vizsgálat eredményét, ezért úgy véltem, hogy szűkebb területet, egy megyét lehet mélyrehatóbban vizsgálni. Választásom Békés megyére esett. A vizsgált megye kiválasztásában jelentős szerepet játszott, hogy Békés megye átlag feletti mezőgazdasági potenciállal rendelkezik, az agrárium szerepe kiemelkedő a megyében.

Kutatásom célkitűzései:

Kutatásom *fő célja* a mezőgazdasági támogatások hatásának vizsgálata a békés megyei mezőgazdasági vállalkozások likviditására, jövedelmezőségére, melynek megvalósításához az alábbi célkitűzéseket határoztam meg:

- Vizsgálataim és hipotéziseim megalapozásaként a likviditás és jövedelmezőség elméleti, a mezőgazdasági jövedelmezőség és finanszírozás történeti áttekintése;
- A támogatási és hitelezési eszközök rendszerezése az EU csatlakozás előtti és utáni időszakban, illetve napjainkban;
- A mezőgazdaság alakulásának vizsgálata Békés megyében az agrárium jelentőségének feltárása érdekében;
- A támogatások elszivárgása, valamint a támogatás mértéke és a termelés nagysága közötti kapcsolat megszüntetése (decoupling) folyamatok elméleti áttekintése;
- Békés megyei mezőgazdasági vállalkozások likviditásának és jövedelmezőségének elemzése, a köztük lévő összefüggés feltárása céljából;
- A kedvezményes hitelkonstrukciók, valamint az európai uniós és nemzeti agrártámogatások hatásának elemzése a békés megyei mezőgazdasági vállalkozások likviditására és jövedelmezőségére, a támogatások és a gazdaságok likviditási és jövedelmezőségi mutatói közötti kapcsolat vizsgálata, a támogatási rendszer likviditásra és jövedelmezőségre gyakorolt hatásának kimutatása céljából.

2. ANYAG ÉS MÓDSZER

2.1. A kutatás hipotézisei

A szakirodalmi áttekintés során rendszerezett ismeretek alapján a következő hipotéziseket fogalmaztam meg és vizsgáltam értekezésemben:

- H1) A békés megyei mezőgazdasági vállalkozások likviditása és jövedelmezősége között jellemzően fordított arány mutatható ki.
- H2) Összefüggés mutatható ki az európai uniós és nemzeti agrártámogatások, a kedvezményes hitelkonstrukciók felvétele, valamint a békés megyei mezőgazdasági vállalkozások likviditása és jövedelmezősége között.
- H3) Az átalakuló agrártámogatási rendszer a vállalkozások jövedelmezőségének javítását szolgálta, kimutatható ennek következményeként a fizetőképesség javulása Békés megyében.
- H4) Az agrártámogatások közvetlenül nem befolyásolják a jövedelmezőséget, így a támogatások és az üzemi teljesítmény szétválasztása, a támogatás mértéke és a termelés nagysága közötti kapcsolat megszüntetése (decoupling) eredményesen megvalósul a békés megyei gazdaságokban.

2.2. A vizsgálat anyaga és tárgya

A kutatást a témához kapcsolódó szakirodalom áttanulmányozásával és feldolgozásával kezdtem. Az általános és szakkönyvtárak hazai, illetve nemzetközi irodalmának áttekintése, rendszerezése után a vizsgálatokhoz szükséges adatbázis építése, az adatok elemzése következett. A kutatás szekunder adatait az alábbi szervezetek adatbázisából nyertem:

- Agrárgazdasági Kutató Intézet (AKI)
- Békés Megyei Mezőgazdasági Szakigazgatási Hivatal
- Békés Megyei Agrárkamara
- Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TeIR)
- Békés Megyei Statisztikai Hivatal
- Központi Statisztikai Hivatal (KSH)
- Vidékfejlesztési Minisztérium

A szekunder adatokat jelentős részben az AKI Békés megyére vonatkozó tesztüzemi adatbázisából nyertem. A mintában szereplő békés megyei mezőgazdasági vállalkozások száma évről évre eltérő volt (átlagosan 132), minden adat a felmérésben szereplő üzemek, illetve az azokból képzett csoportok adatainak súlyozott átlagaként került kiszámításra. A likviditási, jövedelmezőségi és tőkeszerkezeti mutatók évenkénti kiszámításánál az AKI módszertanát követve úgynevezett globális rátát alkalmaztam.

Békés megye mezőgazdaságának alakulása, a tőkepótló hitel és az Európa hitel felvételének, a hitelek és támogatások szerepének, valamint a nemzeti és az uniós támogatások, pályázatok sikerességének vizsgálatakor az adatok elemzését általános és speciális elemzési módszerekkel (viszonyszámok, átlagok, indexszámok) végeztem. Az eredmények értékelésekor a Békés Megyei Mezőgazdasági Szakigazgatási Hivatal szakembereinek mezőgazdasági hitelek felvételével kapcsolatos tapasztalatait, valamint a Békés Megyei

Agrárkamara belső anyagai is segítségemre voltak. A likviditás, jövedelmezőség és támogatások összefüggésének elemzése során többváltozós statisztikai módszerek segítségével korreláció számítást, faktor elemzést és klaszter analízist végeztem.

A vizsgált időszak 1997-től 2009-ig terjedt, ezen az intervallumon belül az elemzéshez rendelkezésre álló adatok, illetve az elemzés témájának függvényében a vizsgált időszakok elemzésenként eltérnek egymástól.

A vizsgálatokhoz az alábbi mutatókat alkalmaztam:

- *Likviditási és jövedelmezőségi mutatók:*

$$\text{Likviditási ráta} = \frac{\text{Forgóeszközök}}{\text{Rövid lejáratú kötelezettségek}}$$

$$\text{Likviditási gyorsráta} = \frac{\text{Forgóeszközök} - \text{Készletek}}{\text{Rövid lejáratú kötelezettségek}}$$

$$\text{Készpénz likviditás} = \frac{\text{Pénzeszközök}}{\text{Rövid lejáratú kötelezettségek}}$$

$$\text{Árbevétel-arányos jövedelmezőség (\%)} = \frac{\text{Üzemi eredmény}}{\text{Nettó árbevétel}} * 100$$

$$\text{Vagyonarányos jövedelmezőség (\%)} = \frac{\text{Adózás előtti eredmény}}{\text{Saját tőke}} * 100$$

- *Tőkeszerkezeti mutatók:*

$$\text{Eladósodottsági együttható} = \frac{\text{Idegen tőke}}{\text{Saját tőke}}$$

$$\text{Tőkeszerkezeti mutató (\%)} = \frac{\text{Idegen tőke}}{\text{Összes forrás}} * 100$$

$$\text{Saját tőke aránya (\%)} = \frac{\text{Saját tőke}}{\text{Összes forrás}} * 100$$

$$\text{Tőkeellátottság (\%)} = \frac{\text{Saját tőke}}{\text{Befektetett eszközök}} * 100$$

- *A nemzeti és az uniós támogatások igénybevételének intenzitása és a pályázatok sikerességének vizsgálata során alkalmazott mutatók:*

- 1 főre jutó bruttó hazai termék (GDP) eltérése a regionális és az országos átlagtól (E Ft/fő)
- A mezőgazdaság, vad- és erdőgazdálkodás, halászat nemzetgazdasági ágakban 1 főre jutó bruttó hozzáadott érték eltérése a regionális és az országos átlagtól (E Ft/fő)
- 1 főre jutó nemzeti és Európai Unió támogatás értéke Békés megyében (E Ft/fő)
- Átlagos nemzeti és Európai Unió támogatás értéke Békés megyében (E Ft/fő)

- Gazdasági élet fejlődését, foglalkoztatást ösztönző beruházások (GAFO) aránya a nemzeti támogatásokon belül Békés megyében (%)
- Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program (AVOP) aránya az Európai Unió támogatásokon belül Békés megyében (%)
- Eredményességi mutató =
$$\frac{\text{1 pályázatra jutó igényelt támogatási összeg}}{\text{1 pályázatra jutó szerződött támogatási összeg}}$$

2.3. A vizsgálatok során alkalmazott módszerek

2.3.1. Kérdőíves felmérés

A hitelek és támogatások szerepének vizsgálatakor az adatokat kérdőíves felmérésből nyertem. A kikérdezés írásban történt, egyénileg, zárt és nyitott kérdéseket is egyaránt tartalmazó kérdőívek kitöltésével 2006-ban. A kérdőív kérdéseit 4 témakörre osztottam, az első csoport a gazdaságra vonatkozó kérdéseket tartalmazza, a második témakör a felmérést megelőző 5 évben a vállalkozás által felvett mezőgazdasági hiteleket elemzi. A harmadik arra keresi a választ, hogy a gazdálkodónak szándékában áll-e a jövőben mezőgazdasági hitelt felvenni és ha igen, milyen típusút. Végül a negyedik témakör a válaszadó által felvett támogatásokat elemzi a vizsgálatot megelőző 5 évben.

2008-ban, a támogatási és finanszírozási rendszerben történt változások (Új Magyarország Vidékfejlesztési Program és Agrár Fejlesztési Hitelprogram kedvezményes konstrukciói) miatt ismételen kérdőíves felmérést végeztem, az előző felmérés 4 kérdéskörét egy 5. témakörrel kibővítve, ami a mezőgazdasági vállalkozások szállítói tartozásaira, illetve a vevőkkel/felvásárlókkal szembeni követelésekre vonatkozik. A két felmérés összehasonlító elemzésével igyekeztem feltárni és értékelni a mezőgazdasági vállalkozások finanszírozási helyzetét, problémáit, a hitelek összetételének változásait Békés megyében.

2.3.2. Korrelációanalízis

A békés megyei gazdálkodók likviditási és jövedelmezőségi mutatóinak, valamint a gazdaságok támogatási összegeinek összefüggésének, kapcsolatuk szorosságának vizsgálatához korreláció analízist végeztem. Arra kerestem a választ, hogy a mezőgazdasági vállalkozások által igényelt támogatások milyen mértékben befolyásolták a gazdaságok likviditását, jövedelmezőségét, kimutatható-e közöttük szoros összefüggés. A korrelációanalízist Pearson-féle korrelációs együttható (R) és determinációs együttható (R²) kiszámításával végeztem.

A korrelációs együttható (R) 0 és 1 között változó értékeit a következő intervallumokra osztottam:

- 0 – 0,30 = nem mutatható ki összefüggés a két adatsor között,
- 0,31 – 0,50 = gyenge korreláció,
- 0,51 – 0,71 = közepesen szoros korreláció,
- 0,71 felett = szoros korreláció mutatható ki a két adatsor között.

2.3.3. Főkomponens elemzés

A főkomponens analízis során a mutatók közötti szignifikáns korrelációk elemzésével arra kerestem a választ, hogy a vizsgált békés megyei gazdaságok likviditási, jövedelmezőségi, tőkeszerkezeti mutatói és támogatási összegei között fennáll-e szoros összefüggés, ha igen, milyen mértékű és irányú. Az elemzés eredményeként kapott főkomponensek képezték a klaszterelemzés alapját.

A számítás kiinduló adattáblázatát (adatmátrix) az AKI Békés megyére vonatkozó tesztüzemi adatbázisa szolgáltatta, a vizsgált időszak 2001-től 2006-ig terjedt. A vizsgált mezőgazdasági vállalkozások száma évenként átlagosan 132, a vizsgált időszakban összesen 789, amiből 126 társas vállalkozás és 663 egyéni gazdaság. Az adatmátrix oszlopait a vállalkozások főbb pénzügyi adatai és mutatói képezték: üzemi összterület, forgóeszközök, rövid lejáratú kötelezettségek, készletek, pénzeszközök, likviditási ráta, likviditási gyorsráta, készpénzlikviditás, saját tőke, idegen tőke, hosszú lejáratú kötelezettségek, források, saját tőke aránya, idegen tőke aránya, eladósodottsági együttható, üzemi tevékenység eredménye, értékesítés nettó árbevétele, adózás előtti eredmény, árbevétel-arányos jövedelmezőség, vagyonarányos jövedelmezőség, üzemméret, 1 EUME-ra vetített európai uniós és nemzeti agrártámogatások (növénytermeléshez és növényi termékek értékesítéséhez kapcsolódó, állatok tartása és értékesítése utáni, állatok vásárlásához, beállításához kapcsolódó, valamint egyéb (nem beruházási) támogatások), 1 EUME-ra vetített fejlesztési támogatások, 1 hektárra vetített európai uniós és nemzeti agrártámogatások, 1 hektárra vetített fejlesztési támogatások. A vizsgálatokba ezek közül a három likviditási mutatót (likviditási ráta, likviditási gyorsráta és készpénzlikviditás), az eladósodottsági együtthatót, az árbevétel-arányos jövedelmezőség és a vagyonarányos jövedelmezőség mutatóit, az üzemméretet, valamint az összes támogatást és az 1 EUME-ra vetített támogatást vontam be. Mivel a vállalkozások mindössze átlagosan 8-10%-a igényelt valamilyen összegben fejlesztési támogatást egy-egy évben, a gazdálkodók döntő többségének esetében ez az adat 0, ezért a vizsgálat során a fejlesztési támogatások nem kerültek bevonásra.

2.3.4. Klaszteranalízis

A klaszterelemzést az azt megelőző főkomponens elemzés segítségével előállított látens változók, valamint a téma szempontjából meghatározó, a főkomponens elemzésnél is alkalmazott mutatók alapján végeztem. Mivel a mintavételi egység elemszáma magas ($n = 789$), ezért a gazdaságok csoportosítása során a nem hierarchikus, K-középpontú klaszterképzés módszerét alkalmaztam. Vizsgáltam, hogy a mezőgazdasági vállalkozások likviditási, jövedelmezőségi mutatói és támogatási összegei alapján elkülöníthetők-e típusonként, csoportonként.

Az adatmátrix likviditási ráta, likviditási gyorsráta és készpénzlikviditás oszlopaiban kiemelkedően nagy számban (65%-ban) fordulnak elő zéróosztót tartalmazó adatok, amelyekre a vizsgálat nem volt értelmezhető. A likviditási mutatók zéróosztója a vállalkozások 0 értékű rövid lejáratú kötelezettségeiből adódott. Mivel az érintett vállalkozások döntő többsége östermelő és egyéni vállalkozó, akik készpénzes gazdálkodást folytatnak, pénzforgalmi szemléletű nyilvántartást vezetnek, kettős könyvvitelt nem kell vezetniük, így nem rendelkeznek rövid lejáratú kötelezettséggel, illetve rövid lejáratú kötelezettségeik az adatbázisban nem jelennek meg. Mivel a zéróosztót tartalmazó adatokkal rendelkező vállalkozások nem vettek részt az elemzésben, ezért a főkomponens elemzés és klaszteranalízis során kapott eredmények csak azokra a vállalkozásokra vonatkoznak,

amelyek a vizsgált években rendelkeztek valamekkora mértékű rövid lejáratú kötelezettséggel.

2.3.5. Mélyinterjú

A bankok tapasztalatainak felmérésére strukturált egyéni mélyinterjú módszerét alkalmaztam, az alábbi bankok részvételével:

- Budapest Bank Nyrt.
- Kereskedelmi és Hitelbank Zrt.
- OTP Bank Nyrt.
- Endrőd és Vidéke Takarékszövetkezet
- CIB Bank Zrt.
- ERSTE Bank Hungary Zrt.

A pénzüintézetek kiválasztásánál fontos szempont volt a mezőgazdasági hitelezésben való szerepvállalás, rendelkezzen fiókkal, kirendeltséggel Békés megyében, valamint az interjú elkészítésében való minél őszintébb és konstruktívabb együttműködési hajlandóság.

3. EREDMÉNYEK

3.1. A mezőgazdaság alakulásának tendenciái Békés megyében a rendszerváltástól napjainkig

Békés mezőgazdasági jellegű megye, a gabonatermelésnek, a sertés-, szarvasmarha- és baromfitartásnak évszázados hagyományai vannak, a foglalkoztatottak jelentős hányadának napjainkban is ez a nemzetgazdasági ág biztosítja a megélhetést. A megyében kiemelkedően jelentős a mezőgazdaság szerepe, a megye agrárjellegeből adódóan nagy figyelmet érdemelnek a megye mezőgazdaságának problémái, különös tekintettel az agrárfinanszírozás kérdéseire.

Elmondható, hogy az 1990-es évek elején gyökeres átalakulással járó „mélyrepülés” következett be, ami a termelés visszaesésében, a termelőeszközök rohamos állagromlásában, a fejlesztések nagyfokú visszaesésében, a termelési, az értékesítési, az egyéb infrastrukturális hálózatok szétesésében nyilvánult meg. A rendszerváltás utáni próbálkozások ellenére a megye termelési szerkezete nem változott. A térség agroökológiai adottságait figyelembe véve továbbra is a jól gépesíthető szántóföldi növénytermelés dominál. Ezen belül viszont előtérbe került az alacsony ráfordítást, és szaktudást kevésbé igénylő gabonafélék termelése. Egy-egy feldolgozó-kapacitás megszűnése az egész ágazatot válságba sodorta. Szerkezetváltás az állattenyésztésben sem történt; a hagyományoknak megfelelően elsősorban sertés, tejelő szarvasmarha és baromfi tartása jellemző.

Megállapítható, hogy a megye állattenyésztési ágazatai közül a szarvasmarha ágazatban és a sertés ágazatban tartott állatok létszáma csökkenő tendenciát mutat. Ágazati szinten a csökkenő tendencia alól a baromfi ágazat sem kivétel, tehát elmondható, hogy a juhászat kivételével minden ágazatban erős változások zajlottak le. Az állattenyésztéssel foglalkozó gazdálkodó szervezetek és egyéni gazdálkodók száma szintén csökkent évről évre Békésben. Az ágazatban az elmúlt évben jelentős beruházások nem történtek építészeti vonatkozásban. Ezzel ellentétben a technológia-korszerűsítés terén javulás tapasztalható az előző évekhez képest. Jellemző az ágazat egészére, hogy szinte folyamatosan értékesítési problémák merültek fel, az értékesítési árak pedig a sertés és a baromfi kivételével csökkentek. Mindezek következtében az ágazat jövedelmezősége csökkent, sőt több állatfaj esetében veszteséges időszakok voltak. Általánossá váltak a túltermelés által létrejövő piaci zavarok, az eladhatatlan termékkészletek, a negatívan befolyásolt piaci lehetőségek és ennek következtében a sokszor rendkívül alacsony felvásárlási árak.

3.2. A mezőgazdasági támogatások és a kedvezményes hitelkonstrukciók szerepének vizsgálata Békés megyében

3.2.1. A tőkepótló hitel és az Európa hitel felvétel intenzitásának vizsgálata

A tőkepótló hitel a mezőgazdaság sajátosságaihoz igazodott, jelentős szerepe volt a forgóalap feltöltésében, ezért a békés megyei gazdálkodók hitel- és támogatás felvételének vizsgálatát a tőkepótló hitel felvételének elemzésével kezdtem.

A 2004-es esztendő az átmenet éve volt Magyarországnak számára, hisz az európai uniós csatlakozással alapvetően megváltoztak a gazdálkodás támogatási és piaci feltételei, ami komoly kihívást jelentett mind a gazdálkodók, mind az intézményrendszer számára. Mivel a

mezőgazdasági tevékenység általában hosszabb távú tőkelekötést igényel, így fontos szerep jut az éven túli hiteleknek, azon belül is a tartós forgóeszköz-hitelnek. A tőkepótló hitelkonstrukció bevezetése óta népszerű volt a gazdálkodók körében, kedvező feltételeinek, gyors hozzájutásának köszönhetően sok gazdálkodó élt ezzel a lehetőséggel. Ennek ellenére a hitelek számában és összegében csökkenő tendencia figyelhető meg kisebb-nagyobb hullámzásokkal 1997. és 2004. között. 2003-ban ugrásszerűen megnőtt a hitelfelvétel, ami részben a 2003-as aszályos évről, részben a gazdálkodók várakozásainak volt köszönhető. Ezt követően különösen nagymértékű csökkenés tapasztalható 2004-ben, ami főként a 100 milliárd forint keretösszegű Európa tervei Agrárhitel program keretében meghirdetett csatlakozási hitelek iránt megnövekedett érdeklődésnek tulajdonítható. A kormányzat egyik legfontosabb feladatának tekintette az agrártermelők európai uniós csatlakozására való felkészülésének segítségét, versenyképességük javítását. Többek között ezért került meghirdetésre 2004. januárjában a Európa tervei Agrárhitel programja is, mely nagyon népszerű volt a gazdálkodók körében, hisz ezeket a hiteleket a beruházáson kívül a gazdálkodók pénzügyi helyzetének javítására, illetve forgóeszköz-vásárlásra is fel lehetett használni kedvező feltételek mellett.

3.2.2. A támogatások és a hitelek szerepének feltárása kérdőíves felmérés segítségével

A kérdőíves felmérések összegzéseként megállapítható, hogy a vizsgált gazdaságok kedvezményes hitelkonstrukciók iránti igénye nem változott nagymértékben, az összetétel viszont igen. Jelentősen csökkent az éven belüli hitelek iránti igény, míg az éven túli lejáratú beruházási hitelt igénylők száma emelkedett. Az igényelt hitelösszegeket vizsgálva megállapítható, hogy az éven belüli és az éven túli forgóeszköz hitelek esetén jelentős mértékű csökkenés tapasztalható, a beruházási hitelek esetén viszont kisebb mértékű növekedés. Az átlagos kamat mértéke minden hitelfajtánál csökkent, a gazdálkodók a hitelekhez kedvezőbb feltételekkel tudtak hozzájutni. A vizsgált gazdálkodók mindegyike igényelt támogatást, mely túlnyomórészt Agrárkörnyezet-gazdálkodás támogatása és Környezetvédelmi, állatjóléti követelményeknek való megfelelés támogatása volt. A gazdaságok jövőbeni hitelfelvételi szándéka alacsony, és az is fejlesztési célú, jelentősebb hitelfelvételi, törlesztési problémát nem említettek a gazdaságok. Mindez arra enged következtetni, hogy Békés megyében megfigyelhető az agrárágazat felzárkózása, a gazdálkodók likviditási és jövedelemhelyzetének javulása.

3.2.3. A nemzeti és az uniós támogatások igénybevételének intenzitásának és a pályázatok sikerességének vizsgálata

Dél-Alföld régió és benne Békés megye agrárjellege gazdasági fejlettségüket is determinálja. A megye és a régió agrárszektorában megtermelt 1 főre jutó bruttó hozzáadott érték jelentősen meghaladja az országos átlagot, és az ágazat GDP-ből való részesedése is felette van az országos átlagnak.

A vizsgálat főbb megállapításai:

- A megye és a régió gazdasági teljesítményének növekedése elmaradt az országosétól, az egy főre jutó GDP értékében nő a rés;
- A térség lemaradása csak megfelelő aktivitással és pályázati szakszerűséggel állítható meg;
- A megye pályázati forrásokból való részesedése növekedett, az egy pályázaton elnyert támogatás összege nőtt;
- A projektek nagysága jelentősen megnőtt, amely a pályázók gazdasági erősödését indikálja;
- A megye pályázati aktivitása magas, a megyék felső harmadában van;
- A támogatások odaítélése során az elbírálók a nagyobb bekerülési összegű (komplexebb) pályázatokat részesítették előnyben;
- Békés megye pályázói az EU-s támogatásokban az országos és a regionális átlagot is meghaladó eredményességgel vettek részt a pályázatokon (1. táblázat);
- Ugyanakkor kedvezőtlen, hogy az 1 projektre jutó támogatás összege (és így a projektek összes költsége) az AVOP-ból finanszírozott fejlesztések esetén alacsonyabb, mint az országos, illetve regionális átlag, ami kisebb volumenű egyedi fejlesztéseket jelez;
- A pályázati sikeresség azt jelzi, hogy a régió, s benne a megye felkészült az uniós pályázatokon való eredményes részvételre, ami a 2007-2013 időszakában meghozhatja a hasznát: segíti a megye gazdasági felzárkózását, benne az agrártermelés és az arra ráépülő feldolgozóipar, illetve szolgáltató ágazatok fejlődését.

1. táblázat: Európai Unió támogatások és az AVOP eredményességi mutatói Békés megyében

2004-2007	Igényelt pályázat (db)	Igényelt pályázati összeg (M Ft)	Szerződött pályázat (db)	Szerződött pályázati összeg (M Ft)	Eredményességi mutató (%) tám.összegre	Eredményességi mutató (%) db-ra	1 projekt-re jutó igényelt támogatás (M Ft)	1 projekt-re jutó szerződött támogatás (M Ft)	1 projekt-re jutó eredményességi mutató (%)
Országos EU-s támogatás	40558	1576388	15624	670852	42,6	38,5	38,867	42,937	110,5
Országos AVOP támogatás	11019	197133	4059	105489	53,5	36,8	17,890	25,989	145,3
Régiós EU-s támogatás	5950	222281	2444	97702	44,0	41,1	37,358	39,976	107,0
Régiós AVOP támogatás	2082	40748	858	22442	55,1	41,2	19,572	26,156	133,6
Megyei EU-s támogatás	1358	70334	563	38382	54,6	41,5	51,792	68,174	131,6
Megyei AVOP támogatás	533	10463	243	5940	56,8	45,6	19,630	24,444	124,5

Forrás: TEIR adatai alapján saját számítás

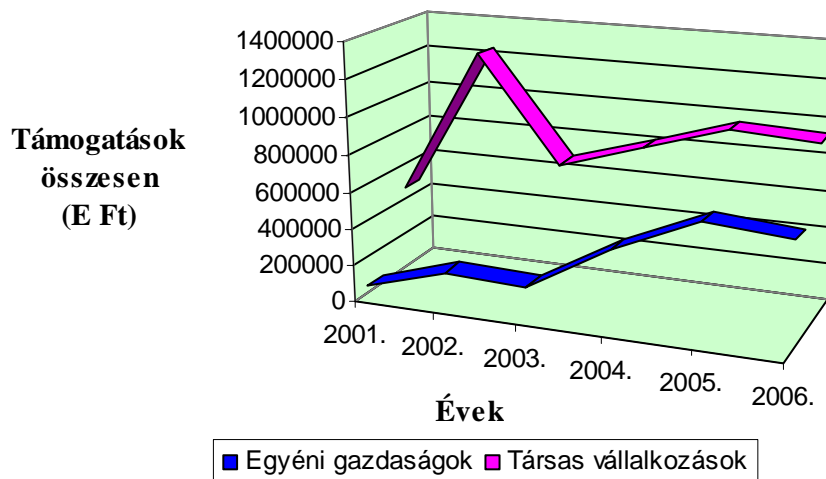
3.3. Támogatások hatásának vizsgálata a békés megyei mezőgazdasági vállalkozások likviditására, jövedelmezőségére

3.3.1. A likviditás, a jövedelmezőség és a támogatási szint tendenciáinak vizsgálata

A vizsgálat első lépéseként a békés megyei mezőgazdasági vállalkozások likviditási, jövedelmezőségi, eladósodottsági és tőkeszerkezeti mutatóit elemeztem az AKI 2001. évi Békés megyére vonatkozó tesztüzemi adatbázisa alapján, arra keresve a választ, hogy Békés megye mezőgazdasági vállalkozásai milyen szintű likviditással, jövedelmezőséggel és támogatottsággal rendelkeznek, küzdenek-e likviditási, jövedelmezőségi problémákkal. Megállapítottam, hogy a 2001-es évben, a mintában szereplő vállalkozások jövedelmezőségi mutatói pozitívak, eladósodottsági együttható értékei összességében kedvezőek voltak, az östermelők és a kisvállalkozások kiugróan magas likviditási értékeiket leszámítva elfogadható mértékű likviditással rendelkeztek.

Ezt követően a mintában szereplő vállalkozások likviditásának, jövedelmezőségének és támogatási összegeinek változását, alakulását tártam fel 2001 és 2006 között, továbbra is az AKI tesztüzemi adatbázisát vizsgálva. A likviditási, jövedelmezőségi és tőkeszerkezeti mutatók évenkénti kiszámítása során az AKI módszertanát követve globális rátát alkalmaztam. Arra a következtetésre jutottam, hogy Békés megyében az egyéni gazdaságok likviditási rátái a kedvezőnek mondható értékeknél minden évben jóval magasabbak voltak, míg a társas vállalkozások likviditási rátái az elvárható 1,6-1,8-as, illetve 1,3-1,5-ös értékek körül mozogtak. A mutatók értéke egyéni gazdaságok esetében 2002-ben volt a legalacsonyabb, majd 2006-ig növekvő tendenciát tapasztalhatunk, a társas vállalkozásoknál

2004-es évet követően kis mértékű csökkenés tapasztalható. A jövedelmezőségi mutatókat vizsgálva megállapítható, hogy mind az egyéni gazdaságok, mind a társas vállalkozások esetén 2001-től 2003-ig csökkenés figyelhető meg, majd 2004-től növekvő tendencia, az egyéni gazdaságok esetén a jövedelmezőségi mutatók növekedése nagyobb mértékű volt. A 2003-as év csökkenő jövedelmei nagyrészt a kedvezőtlen időjárási viszonyokkal magyarázhatók, illetve figyelembe kell venni, hogy 2003-ban a visszafizetési kötelezettség nélkül kapott agrártámogatás volumene is csökkent. Az egyéni gazdaságok és a társas vállalkozások által igényelt támogatási összegeket nézve egyértelműen növekvő tendencia mutatható ki a 2003. évi visszaesést leszámítva, az összegek 2004 után jelentős mértékben növekedtek, többek közt a 2004. évi Európai Unió csatlakozással hozzáférhetővé vált támogatási összegeknek köszönhetően. Ez arra enged következtetni, hogy visszafizetési kötelezettség nélküli agrártámogatások (bevételek növelő, illetve a termelési költségeket csökkentő közvetlen termelői támogatás, éven belüli és éven túli lejáratú hitel kamattámogatása) növekedése nagy mértékben hozzájárulhatott a jövedelmezőségi mutatók növekedéséhez. (1. ábra)

1. ábra: Békés megyei gazdaságok által igényelt támogatási összegek tendenciái
 Forrás: AKI adatai alapján saját számítás

3.3.2. A likviditás, a jövedelmezőség és a támogatások összefüggésének vizsgálata többváltozós statisztikai módszerek segítségével

3.3.2.1. Korrelációanalízis

A korreláció számítását a likviditás, a jövedelmezőség és a támogatási szint tendenciáinak vizsgálata során nyert primer adatok alapján végeztem, külön elemezve az egyéni gazdaságokat és a társas vállalkozásokat. Arra kerestem a választ, hogy a támogatások és a vállalkozások likviditási és jövedelmezőségi mutatói között kimutatható-e összefüggés, ha igen, akkor milyen és mekkora mértékű, valamint csoportokba sorolható-e a gazdaságok jövedelmezőségük és támogatási szintjük alapján.

A likviditás és a jövedelmezőség összefüggéseit vizsgálva elmondható, hogy míg az egyéni gazdaságok esetében közepesen szoros kapcsolat áll fent a fizetőképesség és a jövedelmezőség között, addig a társas vállalkozások esetében nem hat egymásra a két mutató. A likviditási ráták és a támogatási összegek korrelációit tekintve ugyanez állapítható meg, az egyéni gazdaságoknál közepesen szoros összefüggés mutatható ki a likviditás és támogatások

között, a társas vállalkozások esetében viszont nem mutatható ki összefüggés, vagyis esetükben alapvetően nem függ a fizetőképesség a támogatásoktól. (2. és 3. táblázat)

2. táblázat: Egyéni gazdaságok likviditási mutatóinak, jövedelmezőségi mutatóinak és támogatási összegeinek korrelációi

	Likviditási ráta	Árbevétel-arányos jövedelmezőség	Vagyonarányos jövedelmezőség	Támogatások
Likviditási ráta	-	a) $R^2 = 0,5106$ R = 0,7146 b) R = 0,160	a) $R^2 = 0,2652$ R = 0,5150 b) R = 0,44	a) $R^2 = 0,3277$ R = 0,5724 b) R = 0,017
Árbevétel-arányos jövedelmezőség	a) $R^2 = 0,5106$ R = 0,7146 b) R = 0,160	-	-	a) $R^2 = 0,7573$ R = 0,8702 b) R = 0,027
Vagyonarányos jövedelmezőség	a) $R^2 = 0,2652$ R = 0,5150 b) R = 0,44	-	-	a) $R^2 = 0,2106$ R = 0,4589 b) R = 0,033
Támogatások	a) $R^2 = 0,3277$ R = 0,5724 b) R = 0,017	a) $R^2 = 0,7573$ R = 0,8702 b) R = 0,027	a) $R^2 = 0,2106$ R = 0,4589 b) R = 0,033	-

Jelmagyarázat: a) aggregált adatokra történt vizsgálat esetében, b) egyedi adatokra történt vizsgálat esetében

Forrás: saját számítás

3. táblázat: Társas vállalkozások likviditási mutatóinak, jövedelmezőségi mutatóinak és támogatási összegeinek korrelációi

	Likviditási ráta	Árbevétel-arányos jövedelmezőség	Vagyonarányos jövedelmezőség	Támogatások
Likviditási ráta	-	a) $R^2 = 7E-06$ R = 0,0027 b) R = 0,113	a) $R^2 = 0,0655$ R = -0,2559 b) R = 0,014	a) $R^2 = 0,0003$ R = 0,0175 b) R = -0,210
Árbevétel-arányos jövedelmezőség	a) $R^2 = 7E-06$ R = 0,0027 b) R = 0,113	-	-	a) $R^2 = 0,0081$ R = 0,0902 b) R = 0,062
Vagyonarányos jövedelmezőség	a) $R^2 = 0,0655$ R = -0,2559 b) R = 0,014	-	-	a) $R^2 = 0,1400$ R = -0,3754 b) R = -0,034
Támogatások	a) $R^2 = 0,0003$ R = 0,0175 b) R = -0,210	a) $R^2 = 0,7573$ R = 0,8702 b) R = 0,027	a) $R^2 = 0,2106$ R = 0,4589 b) R = 0,033	-

Jelmagyarázat: a) aggregált adatokra történt vizsgálat esetében, b) egyedi adatokra történt vizsgálat esetében

Forrás: saját számítás

A vállalkozások aggregált jövedelmezőségi mutatóit vizsgálva megállapítottam, hogy az egyéni vállalkozások esetében szoros, illetve közepesen szoros összefüggés tapasztalható a jövedelmezőségi mutatók és a támogatások között, ezt az eredményt viszont az egyedi adatokra történő vizsgálat nem támasztja alá. Méretükből, tevékenységükből, szerkezetükből adódóan a támogatási összegek nagyobb mértékben hatottak jövedelmezőségükre, mint a társas vállalkozások esetében, ahol a jövedelmezőség nem mutatott szoros összefüggést a támogatási összegekkel. Megállapítható továbbá, hogy a vállalkozások jövedelem

pozíciójának javítását szolgáló, átalakuló agrártámogatási rendszer hatása inkább az egyéni gazdálkodók körében mutatható ki, a társas vállalkozások esetében viszont sem a fizetőképesség, sem a jövedelmezőség alapvetően nem függ a támogatásoktól, így likviditás, illetve jövedelmezőség javító eszközként nem tervezhető. Ebből adódóan a vizsgálat negyedik hipotézise igazolódni látszik, az agrártámogatások közvetlenül nem befolyásolják a jövedelmezőséget, a társas vállalkozások esetében elmondható, hogy a támogatások és az üzemi teljesítmény szétválasztása eredményesen megvalósulhat.

3.3.2.2. Főkomponens elemzés és klaszteranalízis

Korábbi kutatásaim során végzett főkomponens elemzés és klaszteranalízis eredményeit elemezve arra a megállapításra jutottam, hogy az AKI 2001. évi teszttüzemi mintájában szereplő békés megyei gazdaságok jövedelmezőségi, likviditási és tőkeszerkezeti mutatói alapján néhány kivétellel egy klaszterbe tartoznak. A vállalkozások az első főkomponens-koordináta alapján, néhány vállalkozást leszámítva egy nagyobb és két kisebb csoportba sorolhatók, a legnagyobb elemszámú csoport esetén a főkomponensek között lineáris kapcsolat fedezhető fel. A második és harmadik főkomponens-koordináta alapján egy nagyobb csoport ábrázolható és néhány kiugró értékekkel rendelkező vállalkozás. A kiugró értékekkel rendelkező vállalkozások jelentősen eltérő főkomponens értékeinek oka, hogy a gazdaság vagy kiugróan magas eladósodottsági együtthatóval rendelkezik, vagy az átlagosnál jóval magasabb likviditási mutatókkal. A gazdaságokat képviselő pontok viszont nem alkotnak több, egymástól jól elkülöníthető csoportokat, amelyek alapján csoportjellemzők felvázolásával a vállalkozásokat egymástól eltérő jellemzőkkel rendelkező csoportokba lehetne sorolni. A hierarchikus klaszteranalízist egyszerű lánc módszerrel, euklideszi távolságokkal, standardizált adatokkal végeztem, szintén az AKI 2001. évi Békés megyére vonatkozó teszttüzemi adatbázisán. Korábbi feltevésem, miszerint a vállalkozások vállalkozási forma szerint 5 csoportba sorolhatók, nem igazolódtak, a klaszteranalízis dendrogramján nem látható öt – a feltételezésnek megfelelően – egymás mellett épülő fürt. A megfigyelési egységek hasonlósága igen magas, 83 vállalkozás adatai alapján a vállalkozások hasonlósága 84% feletti. Megállapítottam, hogy a békés megyei mezőgazdasági vállalkozások likviditási és jövedelmezőségi mutatói alapján nem állapítható meg adott vállalkozás gazdasági formája.

A korábbi vizsgálatok adatbázisát kibővítve, SPSS 11.0 program segítségével további főkomponens elemzéseket és klaszteranalíziseket végeztem. Ismét arra a megállapításra jutottam, hogy a békés megyei mezőgazdasági vállalkozások likviditási, jövedelmezőségi és támogatási adataik alapján nem alkotnak jól elkülöníthető csoportokat, valamint gazdasági formájuk alapján sem különülnek el egyértelműen. A vállalkozások többsége mindkét esetben egy nagyobb elemszámú csoportba tartozik, az adatbázis kevésbé alkalmas klaszterezésre. Mindkét klaszterezésnél megfigyelhető, hogy a legnagyobb elemszámú klasztert alacsony likviditási mutatók és támogatási szint jellemzi, EUME tekintetében kisebb gazdasági mérettel rendelkező gazdaságok alkotják. Míg az egyéni gazdaságok esetében erre a klaszterre alacsony jövedelmezőségi szint jellemző, addig a társas vállalkozások ezen csoportja jobb jövedelmezőségi mutatókkal rendelkezik. A klaszteranalízis továbbá alátámasztotta előző kutatásaim eredményeit, miszerint a békés megyei gazdaságok likviditási, jövedelmezőségi és támogatási mutatói között szoros összefüggés nem fedezhető fel. Az egyéni gazdaságok esetében közepesen szoros mértékű összefüggés tapasztalható az árbevétel-arányos jövedelmezőségi mutatók és a támogatások között, a társas vállalkozások esetében viszont mind a likviditási mutatók, mind a jövedelmezőségi mutatók, mind a támogatási összegek külön főkomponensek köré csoportosulva, külön klasztert építve egymással szoros összefüggést nem mutatnak. (4. és 5. táblázat)

4. táblázat: Forgatás utáni komponens-mátrix – egyéni gazdaságok adataira

	Komponens		
	1	2	3
Likviditási ráta	0,993		
Likviditási gyorsráta	0,996		
Készpénz likviditás	0,996		
Eladósodottsági együttható			-0,985
Árbevétel-arányos jövedelmezőség		0,498	
Vagyonarányos jövedelmezőség			0,987
Üzemméret		0,800	
1 EUME-ra vetített támogatás		0,663	
Összes támogatás		0,952	

Forrás: saját számítás

5. táblázat: Forgatás utáni komponens-mátrix – társas vállalkozás adataira

	Komponens			
	1	2	3	4
Likviditási ráta	0,996			
Likviditási gyorsráta	0,994			
Készpénz likviditás	0,993			
Eladósodottsági együttható		-0,748		
Árbevétel-arányos jövedelmezőség		0,702		
Vagyonarányos jövedelmezőség		0,856		
Üzemméret			0,933	
1 EUME-ra vetített támogatás				0,943
Összes támogatás			0,904	

Forrás: saját számítás

A többváltozós statisztikai módszerek segítségével végzett vizsgálatok eredményei alapján megállapítható, hogy az agrártámogatások hatása elsősorban az egyéni gazdálkodók körében mutatható ki, a társas vállalkozások esetében sem a fizetőképesség, sem a jövedelmezőség alapvetően nem függ a támogatásoktól, ami arra enged következtetni, hogy a társas vállalkozások esetében a támogatások és az üzemi teljesítmény szétválasztása sikeresen meg tud valósulni.

3.4. Bankok tapasztalatainak felmérése mélyinterjúval

Kutatásom végén arról szerettem volna képet kapni, hogy napjainkban hogyan vélekedik a bankszféra a mezőgazdaság hitelezését illetően, milyen tapasztalatokkal bírnak egyes bankok a gazdálkodók hitelfelvétele és visszafizetése terén, kutatásom kezdetéhez (2001) képest miben és hogyan változott a gazdálkodók megítélése hitelezés szempontjából a bankok szemszögéből.

A mélyinterjún kapott válaszokból megállapítottam, hogy a 2000-2001-es Kereskedelmi és Hitelbanknál végzett kutatásom során tapasztalt problémák (az ágazat alacsony jövedelmezősége, a hitelbiztosítékok, magas banki fedezetek, a támogatások igénylési módja, a gazdálkodók nem kielégítő információval való ellátása, tájékoztatása, a túlzott adminisztráció stb.) terén jelentős, pozitív irányú változás figyelhető meg, főként az agrárszektor, a mezőgazdasági vállalkozók, mint banki ügyfelek, partnerek megítélése kapcsán. A korábbi vizsgálatok során arra a következtetésre jutottam, hogy az agrárhitelezésben a legsúlyosabb gondot a nagy mértékű tőkehiány jelentette, ami a bankok tapasztalatai szerint szintén javuló tendenciát mutat napjainkban. Az agrárium finanszírozásával kapcsolatban a bankok bizakodóbbak, mint 9-10 évvel ezelőtt, a gazdálkodókat kockázat és probléma mentesebb, megbízhatóbb ügyfélnek tekintik, mint más ágazatban tevékenykedő vállalkozásokat, mind a hitelfelvétel, mind a hitel törlesztése terén. A mezőgazdasági vállalkozások hitelhez jutási esélyeit illetően azt tapasztaltam, hogy napjainkra jelentősen könnyebben, gyorsabban és kedvezőbb feltételekkel jutnak hitelhez, a pénzügyesek sokkal nagyobb hangsúlyt fektetnek a gazdálkodók alaposabb tájékoztatására (média, kiadványok, előadások szervezése stb.).

4. ÚJ ÉS ÚJSZERŰ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

4.1. Vizsgálataim során az alábbi új vagy újszerű eredményekre jutottam

- Statisztikai eszközökkel igazoltam, hogy a békés megyei mezőgazdasági vállalkozások *fizetőképessége alapvetően nem függ a támogatásoktól, így likviditás javító eszközként nem tervezhető*, ami különösen igaz a társas vállalkozásokra. A támogatások likviditásra gyakorolt hatása hosszú távon nem mutatható ki, de mindenféleképp fontos szerepet játszanak a rövid távú likviditási problémák áthidalásában.
- Statisztikai eszközökkel igazoltam, hogy Békés megyében az agrártámogatások hatása elsősorban az egyéni gazdálkodók körében mutatható ki, ami a megye mezőgazdasági vállalkozásainak több, mint 70%-át jelenti, míg a társas vállalkozások esetében sem a fizetőképesség, sem a jövedelmezőség alapvetően nem függ a támogatásoktól. *Méretükből, tevékenységükből, szerkezetükből adódóan a támogatási összegek nagyobb mértékben hatottak jövedelmezőségükre, esetükben jobban megmutatkozik a támogatásoktól, ezáltal az agrárpolitika döntéseitől való függőség.*
- A jövedelmezőség, likviditás és a támogatások hármását tekintve a vizsgálat igazolta, hogy közöttük *szoros összefüggés nem mutatható ki, ami jelentős támogatás elszivárgást jelez a mezőgazdaságban.* Megállapítható, hogy a békés megyei gazdaságokat támogató források egy része nem a megcélzott termelőkhez kerül, hanem a mezőgazdasági termelést megelőző vagy azt követő fázisaiban realizálódik.
- Többváltozós statisztikai módszerekkel végzett vizsgálatokkal alátámasztottam, hogy az agrártámogatások közvetlenül nem befolyásolják a jövedelmezőséget, így *a támogatások és az üzemi teljesítmény szétválasztása, a támogatás mértéke és a termelés nagysága közötti kapcsolat megszüntetése (decoupling) eredményesen megvalósul a békés megyei gazdaságokban, különösen a társas vállalkozások esetében.*
- Empirikus tapasztalatokra alapozva igazoltam, hogy *a korábbi kutatások során tapasztalt hitelfelvételi problémák terén jelentős, pozitív irányú változás figyelhető meg*, a bankok a mezőgazdasági vállalkozókat megbízható, egyre tőkeerősebb ügyfélnek tekintik, a gazdálkodók hitelhez jutási esélyei jobbak: könnyebben, gyorsabban és kedvezőbb feltételekkel jutnak hitelhez napjainkban, mint egy évtizeddel korábban. Mindez legfőképp annak köszönhető, hogy a bankok részéről jelentősen javult a mezőgazdasági szektor megítélése, nem tekintik kockázatosabb partnernek a mezőgazdasági tevékenységet folytató vállalkozásokat más ágazatokhoz képest, ezen felül a hatékonyabb kommunikáció és ügyfélkapcsolat, a rugalmas hitelfelvétel és az egyszerűbb, gyorsabb és átláthatóbb adminisztráció is kedvező irányba hatott.

4.2. A kutatás hipotéziseinek teljesülése

Az elvégzett vizsgálatok tükrében az alábbi táblázatban foglalom össze korábban megfogalmazott hipotéziseim eredményét. (6. táblázat)

6. táblázat: A kutatás hipotéziseinek eredménye

Hipotézis	Vizsgálat	Eredmény	Státusz
H1) A békés megyei mezőgazdasági vállalkozások likviditása és jövedelmezősége között jellemzően fordított arány mutatható ki.	Többváltozós statisztikai módszerek (korrelációanalízis, főkomponens elemzés, klaszteranalízis).	Az egyéni gazdaságok korreláció analízisének esetében a likviditás és a jövedelmezőség között közepesen szoros korreláció és egyenes arány mutatható ki, ezt azonban a többi vizsgálat nem támasztotta alá. A társas vállalkozások esetében nem mutatható ki összefüggést a likviditás és a jövedelmezőség között.	Elvetett hipotézis
H2) Összefüggés mutatható ki az európai uniós és nemzeti agrártámogatások, a kedvezményes hitelkonstrukciók felvétele, valamint a békés megyei mezőgazdasági vállalkozások likviditása és jövedelmezősége között.	Kérdőíves felmérés, mélyinterjú, többváltozós statisztikai módszerek (korrelációanalízis, főkomponens elemzés, klaszteranalízis).	Az agrártámogatások és kedvezményes hitelkonstrukciók hatása inkább az egyéni gazdálkodók körében mutatható ki, a társas vállalkozások esetében viszont sem a fizetőképesség, sem a jövedelmezőség alapvetően nem függ a támogatásoktól. A likviditás, a jövedelmezőség és a támogatások között mért szoros összefüggés nem mutatható ki, ami jelentős támogatás elszivárgást jelez a mezőgazdaságban.	Részen igazolt hipotézis
H3) Az átalakuló agrártámogatási rendszer a vállalkozások jövedelem pozíciójának javítását szolgálta, kimutatható a jövedelmezőség javulásának következményeként a fizetőképesség javulása.	Általános és speciális elemzési módszerek (viszonszámok, átlagok, indexszámok), többváltozós statisztikai módszerek (korrelációanalízis, főkomponens elemzés, klaszteranalízis).	Az átalakuló agrártámogatási rendszer a vállalkozások jövedelem pozíciójának javítását szolgálta és hivatott szolgálni a jövőben is, különösen az egyéni gazdálkodók körében, míg a fizetőképesség alapvetően nem függ a támogatásoktól.	Részen igazolt hipotézis

Forrás: saját szerkesztés

6. táblázat: A kutatás hipotéziseinek eredménye (folytatás)

Hipotézis	Vizsgálat	Eredmény	Státusz
H4) Az agrártámogatások közvetlenül nem befolyásolják a jövedelmezőséget, így a támogatások és az üzemi teljesítmény szétválasztása, a támogatás mértéke és a termelés nagysága közötti kapcsolat megszüntetése (decoupling) eredményesen megvalósul a békés megyei gazdaságokban.	Többváltozós statisztikai módszerek (korreláció analízis, főkomponens-elemzés, klaszteranalízis).	Az agrártámogatások közvetlenül nem befolyásolják a jövedelmezőséget, így a támogatások és az üzemi teljesítmény szétválasztása eredményesen megvalósul a békés megyei gazdaságokban, különösen a társas vállalkozások esetében.	Igazolt hipotézis

Forrás: saját szerkesztés

5. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

Békés megyében a mezőgazdasági termelés tradíciókon alapszik, de szükségszerűen végbement egy generációváltás is, a megyében élő fiatalok egyre kisebb hányada kívánt mezőgazdasági tevékenységgel foglalkozni, csökkent a mezőgazdasággal foglalkozók száma.

A szántóföldi növénytermelést gyakran sújtó aszály mellett a kedvezőtlen tél és a belvíz okozott jelentős kipusztulást és termés kiesést a vizsgált időszakban, a 2009-es évben az időjárás okozta veszteségek mellett a válság is nehezítette a gazdálkodást.

A megye állattenyésztési ágazatai közül a szarvasmarha ágazatban és a sertés ágazatban tartott állatok létszáma csökkenő tendenciát mutat. Ágazati szinten a csökkenő tendencia alól a baromfi ágazat sem kivétel, tehát elmondható, hogy – a juhászat kivételével – minden ágazatban erős (jellemzően kedvezőtlen) változások zajlottak le. Az állattenyésztéssel foglalkozó gazdálkodó szervezetek és egyéni gazdálkodók száma szintén csökken évről évre. Az ágazatban az elmúlt években jelentős beruházások nem történtek építészeti vonatkozásban, technológia-korszerűsítés terén viszont javulás tapasztalható. Különösen fontosnak ítélem a szántóföldi növénytermelésben meghatározó növénykultúrák (gabonafélék, olajnövények, hüvelyesek stb.) gépi és infrastrukturális hátterének további megújítását, fejlesztését, mivel a megyében a gazdaságok közel fele foglalkozik gabonatermeléssel. Az állattenyésztés ágazat egészére jellemző, hogy szinte folyamatosan értékesítési problémák merültek fel, az értékesítési árak pedig – a sertés és a baromfi kivételével – csökkentek. Mindezek következtében az ágazat jövedelmezősége csökkent, sőt több állatfaj esetében veszteséges időszakok voltak. A bajokat tetézte az évszázados aszály miatt kialakult rendkívüli takarmányár. A problémák megoldását és a fejlődést elősegítené a rendezettebb földpiac, birtokkoncentráció folyamatának gyorsítása (a megye mezőgazdasági vállalkozásainak több mint 40%-a 30 ha alatt gazdálkodik), az állattenyésztés, és az erre épülő feldolgozás fejlesztése. Fontosnak vélem a megye mezőgazdaságának gabona-hús jellege mellett az egyéb tevékenységek bővítését (biotermék, vetőmag, tenyészállat előállítás, értékesítés stb.), az agrárvállalkozások tevékenységének diverzifikálását, többfunkciós gazdaságok kialakítását, valamint a hálózati jellegű összefogás és együttműködés továbbfejlesztését (termelő, értékesítő klaszterek vagy egyéb együttműködési formák működtetését, fejlesztését).

Mivel a mezőgazdasági tevékenység általában hosszabb távú finanszírozást igényel, így fontos szerep jut az éven túli hiteleknek, azon belül is a tartós forgóeszköz-hitelnek. Jelentősége abban nyilvánul meg, hogy a hitel igénybevételével a futamidő végére egy jól működő vállalkozás saját tőkéje finanszírozni tudja eszközeit, további hitelekre így nem lesz szüksége. Az 1997-ben bevezetett tőkepótló hitel a mezőgazdaság sajátosságaihoz igazodott, jelentős szerepet játszott a forgóalap feltöltésében, ezért a békés megyei gazdálkodók hitelfelvételének vizsgálatát ezzel a hitelkonstrukcióval kezdtem. Arra a következtetésre jutottam, hogy a mezőgazdasági vállalkozások számára az egyik legfőbb problémát a bankok által megkövetelt magas fedezet biztosítása jelentette, amivel sok mezőgazdasági vállalkozás nem rendelkezett, illetve a hitel törlesztő részleteinek időben történő visszafizetése. Továbbá a hitel visszafizetésének forrása a gazdálkodás eredménye kellett legyen, ami a veszteséges gazdálkodás, az újra felduzzadt adósságok miatt sokak számára megoldhatatlan volt. Ezekről a problémáktól eltekintve a tőkepótló hitelkonstrukció bevezetése óta népszerű volt a gazdálkodók körében, kedvező feltételeinek, gyors hozzájutásnak köszönhetően sok gazdálkodó élt ezzel a lehetőséggel. Ennek ellenére a hitelek számában és összegében csökkenő tendencia figyelhető meg kisebb-nagyobb hullámzásokkal 1997 és 2004 között. Különösen nagymértékű csökkenés tapasztalható 2004-ben, ami főként a 100 Mrd forint

keretösszegű Európa terv Agrárhitel program keretében meghirdetett csatlakozási hitelek iránt megnövekedett érdeklődésnek volt tulajdonítható. Vizsgálataim során megállapítottam, hogy mind a tőkepótló hitelkonstrukció, mind az Európa hitel esetében a legtöbben östermelőként, illetve egyéni vállalkozóként vették igénybe, a hitelösszeget tekintve a társas vállalkozások magasabb összegben igényeltek hitelt. Az Európa hitelt a legtöbb esetben anyag és eszközvásárlás, valamint a korábban felvett hitelek (leginkább tőkepótló hitelek) törlesztése céljából vették igénybe.

A hitelek és támogatások szerepének kérdőíves felméréssel végzett vizsgálata során megállapítottam, hogy a vizsgált időszakban a gazdaságok több mint fele vett fel valamilyen mezőgazdasági hitelt, közülük a legtöbb vállalkozás éven túli lejáratú forgóeszközhitelt, azaz tőkepótló hitelt igényelt. A támogatásokat illetően elmondható, hogy a mintában szereplő gazdaságok majdnem mindegyike igénybe vett mezőgazdasági támogatást, ebből legtöbben gépvásárlásra, jelentős volt még az állattenyésztést, növénytermelést szolgáló építési beruházás támogatási cél, valamint népszerű volt a gazdálkodók körében az NVT Agrárkörnyezet-gazdálkodási célprogramja is. A hitelek és támogatások iránti igény tendenciáját vizsgálva a kérdőíves felmérést két év elteltével ismét elvégeztem. Megállapítottam, hogy a békés megyei gazdaságok kedvezményes hitelkonstrukciók iránti igénye a vizsgált időszakban nem változott nagymértékben, az összetétel viszont átalakult: jelentősen csökkent az éven belüli hitelek iránti igény, míg az éven túli lejáratú beruházási hitelt igénylők száma emelkedett, az igényelt hitelek összege nőtt, a gazdálkodók a hitelekhez kedvezőbb feltételekkel tudtak hozzájutni.

Kutatásom elején a vizsgált békés megyei mezőgazdasági gazdaságok több mint fele küzdött átmeneti, vagy tartós likviditási problémával, ami nagyban megnehezítette a vállalkozások hitelhez jutását. Ezen kívül számos problémával szembesültem a gazdálkodók hitelfelvételével, támogatáshoz jutásával kapcsolatosan: ezek közé tartozott az ágazat alacsony jövedelmezősége, a nagymértékű tőkehiány, a hitelbiztosítékok, a magas banki fedezetek, a támogatások igénylési módja, a gazdálkodók nem kielégítő információval való ellátása, tájékoztatása, a túlzott adminisztráció stb. Ezen a téren jelentős, pozitív irányú változást figyeltem meg: a bankok a mezőgazdasági vállalkozókat kockázat és probléma mentesebb, megbízhatóbb, egyre tőkeerősebb ügyfélnek tekintik, mind hitelfelvételkor, mind a hitel törlesztésekor. Az agrárhitelezésben a legsúlyosabb gondot a nagy mértékű tőkehiány jelentette, ami a bankok tapasztalatai szerint szintén javuló tendenciát mutat. A gazdálkodók hitelhez jutási esélyeit vizsgálva arra a következtetésre jutottam, hogy könnyebben, gyorsabban és kedvezőbb feltételekkel jutnak hitelhez napjainkban, az agrárium finanszírozásával kapcsolatban a bankok bizakodóbbak, mint egy évtizeddel korábban. Mindez legfőképp annak köszönhető, hogy a bankok részéről jelentősen javult a mezőgazdasági szektor megítélése, sok esetben tőkeerősebb, kevésbé kockázatos, megbízhatóbb partnernek tekintik a mezőgazdasági tevékenységet folytató vállalkozásokat, mint más szektor vállalkozóit, valamint a hatékonyabb kommunikáció, ügyfélkapcsolat, a rugalmasabb, gyorsabb hitelfelvétel és ügyintézés is hozzájárult ahhoz, hogy a gazdálkodók könnyebben jutnak külső forrásokhoz.

Az európai uniós és nemzeti támogatások szerepét statisztikai elemzésekkel vizsgáltam. Megállapítottam, hogy Békés megyében jelentős a mezőgazdaság szerepe, az agrárszektorban megtermelt 1 főre jutó bruttó hozzáadott érték jelentősen meghaladja az országos átlagot, és az ágazat GDP-ből való részesedése is felette van az országos átlagnak. Az elemzések után arra a következtetésre jutottam, hogy a megye pályázati aktivitása magas, a megyék felső harmadában van, a pályázati forrásokból való részesedés a vizsgált időszakban növekedett, az

egy pályázaton elnyert támogatás összege nőtt. Békés megye pályázói az EU-s támogatásokban az országos és a regionális átlagot is meghaladó eredményességgel vettek részt, ami segíti a megye gazdasági felzárkózását, benne az agrártermelés és az arra ráépülő feldolgozóipar, illetve szolgáltató ágazatok fejlődését a 2007-2013-as pályázati időszakban. A vállalkozások által igényelt támogatási összegeket nézve szintén növekvő tendencia mutatható ki, különösen 2004 után jelentős mértékben növekedtek az összegek, többek közt a 2004. évi európai uniós csatlakozással hozzáférhetővé vált támogatási összegeknek köszönhetően. Arra a következtetésre jutottam, hogy Békés megyében megfigyelhető az agrárágazat felzárkózása, a gazdálkodók likviditási és jövedelemhelyzetének javulása.

Kutatásom fő céljaként jelöltem meg annak vizsgálatát, hogy az agrártámogatások és kedvezményes hitelkonstrukciók mekkora szerepet játszottak a gazdaságok likviditási és jövedelemhelyzetének javulásában. Megállapítottam, hogy a vállalkozások jövedelem pozíciójának javítását szolgáló, átalakuló agrártámogatási rendszer hatása inkább az egyéni gazdálkodók körében valósult meg, akik a megye mezőgazdasági vállalkozásainak több mint 70%-át teszik ki, míg a társas vállalkozások esetében sem a fizetőképesség, sem a jövedelmezőség alapvetően nem függ a támogatásoktól, így likviditás, illetve jövedelmezőség javító eszközként nem tervezhető. Ebből adódóan az agrártámogatások közvetlenül nem befolyásolják a jövedelmezőséget, a társas vállalkozások esetében elmondható, hogy a támogatások és az üzemi teljesítmény szétválasztása sikeresen meg tud valósulni Békés megyében.

6. ÖSSZEFOGLALÁS

Békés megye a kedvező földrajzi adottságoknak és a jó minőségű földnek köszönhetően átlag feletti mezőgazdasági potenciállal rendelkezik, így gazdasági életében fontos szerepet játszik a mezőgazdaság. A mezőgazdaság súlyát tükrözi a munkaerő szerkezetben elfoglalt helye, a mezőgazdaságilag megművelhető terület magas aránya, a kitűnő minőségű termőföld, a nemzetközi viszonylatban is versenyképes élelmiszergazdaság. A megyében a gabonatermelésnek, a sertés-, szarvasmarha- és baromfitartásnak évszázados hagyományai vannak, a mezőgazdaság GDP-ből való részesedése mintegy kétszerese az országosnak. A megye agrárjellegéből adódóan jelentős figyelmet érdemel a megye mezőgazdaságának problémái, különös tekintettel az agrárfinanszírozás kérdéseire.

Kutatásom során a békés megyei mezőgazdasági vállalkozások adatait, mutatóit elemezve vizsgáltam az agrártámogatások szerepét, jelentőségét, a vállalkozások jövedelmezőségét, likviditását és tőkeszerkezetét, hitelek és támogatások igénybevételét, valamint a gazdálkodások jövedelmezőségének, likviditásának és támogatási szintjének összefüggéseit. Az értekezés fő céljaként fogalmaztam meg annak vizsgálatát, hogy az agrártámogatások és kedvezményes hitelkonstrukciók milyen és mekkora szerepet játszottak a békés megyei gazdaságok likviditásának alakulásában. Vizsgálataim során arra is kerestem a választ, hogy a támogatások hatékony felhasználásának kérdéskörébe tartozó „támogatás-elszivárgás” jelenség megfigyelhető-e a megyében, valamint a támogatás mértéke és a termelés nagysága közötti kapcsolat megszüntetése (decoupling) folyamat meg tud-e valósulni a békés megyei gazdaságokban, abban az esetben, ha az egységes mezőgazdasági támogatási rendszer (SPS) bevezetésre kerül. A kutatást a témához kapcsolódó szakirodalom áttanulmányozásával és feldolgozásával kezdtem.

Röviden áttekintettem a mezőgazdasági kis- és középvállalkozások fejlődését a rendszerváltozástól napjainkig. Ismertettem a likviditás, a jövedelmezőség, a versenyképesség fogalmait, a mezőgazdasági vállalkozások tőkeszerkezet és forrásösszetétel mutatóit a mezőgazdaságban, különböző szerzők meglátásában. Áttekintettem a mezőgazdaság jövedelmezőségének alakulását a rendszerváltás óta. Ismertettem a mezőgazdasági termelés sajátosságaiból eredő finanszírozási sajátosságokat, illetve a mezőgazdasági vállalkozások finanszírozási stratégiáit, melyek jelentős mértékben befolyásolják a mezőgazdasági vállalkozások finanszírozását, hitelfelvételének lehetőségeit. Bemutattam az európai uniós és nemzeti támogatások rendszerét, valamint a mezőgazdasági vállalkozások számára kínált kedvezményes hitelkonstrukciók szerepét 3 időszakra bontva: az Európai Unióhoz való csatlakozást megelőző, az azt közvetlenül követő, illetve a 2007-2013-as időszakban. Mivel az agrártámogatások témaköre rendkívül széleskörű és sokrétű, így a fejlesztési támogatásokat részletesebben, a termeléshez kötött támogatásokat érintőlegesen ismertettem.

A mezőgazdasági vállalkozások problémáiként említhetők az eszközhiány, a tőke hiánya, a folyó termelés és a fejlesztés finanszírozási problémái, valamint a mezőgazdasági tevékenységgel elérhető alacsony jövedelemszint. A gazdálkodók pénzügyi helyzetének javításában, beruházásainak és forgóeszköz finanszírozásának megvalósításában rendkívül fontos szerep jut az állami támogatásoknak, a kedvező hitelkonstrukcióknak és – 2004. májusától – az európai uniós forrásoknak. Kérdőíves felmérés, mélyinterjú és statisztikai elemzés módszereivel vizsgáltam az európai uniós és nemzeti támogatások, valamint a kedvezményes hitelkonstrukciók szerepét Békés megyében. A kedvezményes hitelkonstrukciók közül a tőkepótló hitelkonstrukciót és az Európa terv Agrárhitel program keretében meghirdetett csatlakozási hiteleket emeltem ki. Megállapítottam, hogy mind a

tőkepótló hitelkonstrukció, mind az Európa hitel nagyon népszerű volt a gazdák körében, a legtöbben östermelőként, illetve egyéni vállalkozóként vették igénybe, a hitelösszeget tekintve a társas vállalkozások magasabb összegben igényelték hitelt. Az Európa hitelt a legtöbb esetben anyag és eszközvásárlás, valamint a korábban felvett hitelek (leginkább tőkepótló hitelek) törlesztése céljából igényelték. Megállapítottam, hogy a békés megyei gazdaságok kedvezményes hitelkonstrukciók iránti igénye a vizsgált időszakban nem változott nagymértékben, az összetétel viszont átalakult: jelentősen csökkent az éven belüli hitelek iránti igény, míg az éven túli lejáratú beruházási hitelt igénylők száma emelkedett, az igényelt hitelek összege nőtt, a gazdálkodók a hitelekhez kedvezőbb feltételekkel tudtak hozzájutni.

A korábbi kutatások során tapasztalt hitelfelvételi problémák terén jelentős, pozitív irányú változás figyelhető meg, a bankok a mezőgazdasági vállalkozókat megbízható, egyre tőkeerősebb ügyfélnek tekintik, a gazdálkodók hitelhez jutási esélyei jobbak: könnyebben, gyorsabban és kedvezőbb feltételekkel jutnak hitelhez napjainkban, mint egy évtizeddel korábban, amit főként annak tulajdonítottam, hogy a bankok részéről jelentősen javult a mezőgazdasági szektor megítélése.

A támogatásokat illetően elmondható, hogy a vizsgált gazdaságok majdnem mindegyike igénybevett mezőgazdasági támogatást, ebből legtöbben gépvásárlásra, jelentős volt még az állattenyésztést, növénytermelést szolgáló építési beruházás támogatási cél, valamint népszerű volt a gazdálkodók körében az NVT Agrárkörnyezet-gazdálkodási célprogramja is. A térség gazdálkodói felismerték a támogatások gazdasági jelentőségét, és a pályázatokon való intenzitás, illetve eredményesség mutatói kedvezőbbek a régió többi megyéjénél és az országos átlagnál is. Mindez előrevetíti, hogy a 2007-2013-as támogatási időszak fejlesztési forrásainak megszerzésében a megye gazdálkodói sikeresek lesznek, ezzel elősegítve a megye gazdaságának – benne az agrárágazatnak – felzárkózását.

A békés megyei mezőgazdasági vállalkozások likviditásának, jövedelmezőségének és támogatási szintjének összefüggéseit többváltozós statisztikai módszerek (korrelációanalízis, főkomponens elemzés, klaszteranalízis) alkalmazásával vizsgáltam. A számítások jelentős része az Agrárgazdasági Kutató Intézet (AKI) Békés megyére vonatkozó teszttüzemi adatbázisára épültek. Bizonyítottam, hogy a likviditás, a jövedelmezőség és a támogatások között mért szoros összefüggés nem mutatható ki, a békés megyei mezőgazdasági vállalkozások jövedelmezőségi, likviditási mutatói és támogatási adatai alapján néhány kivétellel egy csoportba tartoznak. Igazoltam, hogy a békés megyei gazdaságok fizetőképessége alapvetően nem függ a támogatásoktól, így likviditás javító eszközként nem tervezhető. Arra a megállapításra jutottam, hogy az agrártámogatások a békés megyei gazdaságok jövedelmezőségét közvetlenül nem befolyásolják, így a támogatások mértéke és a termelés nagysága közötti kapcsolat megszüntetése (decoupling) eredményesen meg tud valósulni a békés megyei gazdaságokban.

Összességében megállapítható, hogy Békés megyében az elmúlt évtizedben jelentős, pozitív irányú változás zajlott le az agrárágazat felzárkózása, a gazdálkodók likviditási és jövedelemhelyzetének javulása, a gazdálkodók hitelhez jutási esélyei terén, az átalakuló agrártámogatási rendszer a vállalkozások jövedelem pozíciójának javítását szolgálta és hivatott szolgálni a jövőben is, viszont kiemelt figyelmet kell fordítani az agrártámogatások megfelelő hasznosulására, a támogatások elszivárgására.

7. PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉK

a.) Tudományos cikkek

Idegen nyelven megjelent tudományos cikkek:

- KELLE V. (2007): Effect of accession to the European Union on farms of Békés county, XIV SERIA Congress, The Polish Association of Agricultural and Agribusiness Economists, Krakow, Poland, ACTA Scientiarum Polonorum, Oeconomia, 6 (3), 55-63 p., ISSN 1644-5707
- KELLE V. (2007): Effects of subsidies on liquidity and profitability of plant grower farms in Békés county, VI. Alps-Adria Scientific Workshop, Obervellach, Austria, Cereal Research Communications, Akadémia Kiadó, Budapest, Volume 35., Issue 2., Part 1., 589-592 p., ISSN 0133-3720
- KELLE V. (2008): Trends of subsidy and credit application of plant grower farms in Békés county, VII. Alps-Adria Scientific Workshop, Stara Lesna, Slovakia, Cereal Research Communications, Akadémia Kiadó, Budapest, Volume 36, Part 3., 1611-1614 p., ISSN 0133-3720

Magyar nyelven megjelent tudományos cikkek:

- KELLE V. (2006): Az állami szerepvállalás hatása a mezőgazdasági vállalkozások likviditására, jövedelmezőségére Békés megyében, Kitekintés, Tessedik Sámuel Főiskola Gazdasági Főiskolai Kar, Békéscsaba, X. évfolyam, 11. szám, 111-123 p., ISSN 1454-9921
- KELLE V. – TAKÁCS I. (2007): Támogatások Békés megyében, Gazdálkodás, 51. évfolyam, 20. Különkiadása, 176-181 p., ISSN 0046-5518
- KELLE V. (2008): A mezőgazdasági termelés tendenciái Békés megyében, Kitekintés, Tessedik Sámuel Főiskola Gazdasági Főiskolai Kar, Békéscsaba, XIII. évfolyam, 14. szám, 44-51 p., ISSN 1454-9921

b.) Tudományos konferenciákon elhangzott előadások konferencia kiadványban megjelentetve

Idegen nyelvű:

- KELLE V. (2004): Analysis of the connections between the profitability and liquidity on farms of Békés county. IX. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok. Versenyképesség és jövedelmezőség a többfunkciós mezőgazdaságban. Gyöngyös, Konferencia CD: 6. Pénzügyek, számvitel és kontrolling/6/Kelle, Veronika.doc
- KELLE V. (2005): Experiences of the Europe Plan Agricultural Credit Program in Békés county, Agrárgazdaság, Vidékfejlesztés, Agrárinformatika Nemzetközi Konferencia, AVA 2, Debrecen, Konferencia CD:\presentations\szamvitel\2.pdf
- KELLE V. (2006): Role of credits and subsidies in operation of farms in Békés county. 4th International Conference for Young Researchers, Gödöllő, Volume II., 77-84 p.

Magyar nyelvű:

- KELLE V. (2002): Békés megye mezőgazdasága, VIII. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok. A mezőgazdasági termelés és erőforrás hasznosítás ökonómiája, Gyöngyös, 2. kötet, 183-185 p. ISBN 963 9256 75 7 Ö, ISBN 963 9256 77 3
- VIRÁG G. – KELLE V. (2002): A tejágazat lehetőségei Magyarországon, XLIV. Georgikon Napok. Stabilitás és Intézményrendszer az agrárgazdaságban, Keszthely, Konferencia CD: GN2002/Állattenyésztés/ea/Virág.pdf
- KELLE V. – VIRÁG G. (2002): Tartós forgóeszközhitel-szükséglet modellezése a Békés megyei gazdaságokban, XLIV. Georgikon Napok. Stabilitás és Intézményrendszer az agrárgazdaságban, Keszthely, Konferencia CD: GN2002/Vállalkozás/ea/Kelle.pdf
- KELLE V. (2003): Mezőgazdasági vállalkozások likviditásának és jövedelmezőségének vizsgálata Békés megyében, Erdei Ferenc II. Tudományos Konferencia, A mezőgazdasági termelés és termék előállítás jövőképe, Kecskemét, I. kötet, 411-416 p., ISBN 963 7294 46 Ö, ISBN 963 7294 48 1.
- KELLE V. (2004): Békés megye mezőgazdaságának alakulása. IX. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok, Versenyképesség és jövedelmezőség a többfunkciós mezőgazdaságban, Gyöngyös, Konferencia CD: 1. Agrárközgazd/6/Kelle, Veronika.doc
- KELLE V. (2004): Tőkepótló hitel felvételének tendenciája Békés megyében, IV. Alföldi Tudományos Tájégzdálkodási Napok, Mezőtúr, Konferencia CD/ Konferencia-Szekciók-Tartalomjegyzék/Vidék- és területfejlesztés